

grafskega vidika zapolnjena obstoječa vrzel v pomorskem ribištvu. Na tem delu jadranske obale so uporabljali vlečne mreže (tartana, grip, koča), obkroževalne mreže (tonera, šakaleva, trata) in številne nepremične mreže (npr. malajde, pasaljere, guževence, šperune, škadenarje). Posebej zanimiv je bil specifični lov na tone, edinstven na svetu, in sicer s 500 metrov dolgo mrežo tonero ali trato. Dokumentirana zgodovina tonolova sega v daljno leto 1552, nabrežinski ribič Ivo Pertot - Gospodič pa je med zadnjimi slovenskimi ribiči sam spletel mrežo tonero, ki jo še hrani v svojem skladišču v bregu Pri čupah. Posebno poglavje je namenjeno t.i. Čožotom (ribičem iz Chioggie pri Benetkah), saj je bila njihova dejavnost velikokrat navzkrižna z ribolovom slovenskih ribičev, in so s temi lagunskimi sosedi občasno vodili prave ribiške vojne, vendar pa tudi trgovali neposredno ali na skupnem ribjem trgu v Trstu. V sklepnem poglavju so nanizane številne etnografske zanimivosti, na primer romanje po morju na otok Barbana, življenje ribjih krošnjarij, seznam rib s koledarjem ulova v štirih jezikih in narečjih ter poleg drugih življenjsko pomembnih drobnarij še dragocen slovarček narečnih besed (obdelano je 83 slovenskih domačih besed ter 35 narečnih imen za ribe), ki so bile nekoč del ribiškega vsakdanjika. Ne nazadnje velja poudariti, da vsebina te knjige temelji na doslej neznanih oziroma neobdelanih arhivskih dokumentih; vsi podatki, ki izhajajo iz ljudskega (ustnega) izročila, pa so bili navzkrižno preverjeni pri treh informatorjih. Kolikšen je obseg in pomen Lisjakove zgodovine ribištva, zelo nazorno nakaže že sama vsebina, razdeljena na tri dele: od naselitve Slovencev v te kraje do prve svetovne vojne, od leta 1914 do 1918 in od tega leta do druge svetovne vojne s kratkim opisom povojnih let, ker so po italijanskem zakonu arhivski viri dostopni šele po 50 ali 70 letih.

Slavko Gaberc

ŠOLSKA KRONIKA. Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje, XXVIII, 4, Ljubljana 1995, 294 strani*

Prispevki v četrti samostojni številki glasila Slovenskega šolskega muzeja se tokrat delijo v naslednja poglavja: Šola in zbirateljstvo, Članki in razprave, Prispevki in šolski zapisi, Iz muzejskega dela ter Poročila in ocene. Teritorialno je nekoliko bolj zastopan vzhodni del Slovenije, sicer pa publikacija prinaša precej prispevkov iz preteklosti šolstva in izobraževanja ter so-

dobnih problemov, vezanih na to temo, ki bodo gotovo pritegnili širok krog bralcev.

V prvem prispevku Matija Žgajnar obravnava splošni in razširjeni problem odtoka muzealij in arhivalij v privatne roke, s spremljajočim prekupčevanjem in črno-borzijanstvom, ki postajata vse bolj pogosta posledica zbirateljstva predmetov kulturne dediščine. Seznani nas tudi s tem, kaj vse lahko dobimo na trgih, kjer se zbiralci in prekupčevalci srečujejo. Sprašuje se, kaj lahko institucije, ki jim je poverjena skrb za to dediščino, storijo, da bi usmerili dotok gradiva k njim. Predlaga, da bi se bilo najboljše vključiti v "igro". Seveda pa to brez "težkih denarjev" ni mogoče. Kar malo nostalgичno nato izzveni opis dosedanjega velikega dela, ki ga je opravil Muzej narodne osvoboditve (danes Muzej novejšje zgodovine) pri zbiranju oziroma reševanju muzejskega in tudi arhivskega gradiva, ki je potekalo od njegove ustanovitve 1953. leta. Zavedajoč se dejstva, da so muzeji z zbiranjem gradiva pridobili tudi veliko arhivalij, ki pa bi sodile v arhive, nakazuje možnost izmenjave gradiva med arhivi in muzeji. Da do tega ne pride, je po njegovem krivo nepoznavanje, ljubosumje in preskromno medsebojno sodelovanje. Verjetno pa bi moral dodati še neusklajenost zakonodaje in njeno različno interpretiranje. Tako je za arhivista gotovo nesprejemljiva in kar izzivalna ugotovitev, ki jo avtor navaja, češ da fotografije, ki jih hranijo arhivi, sodijo v muzeje. Kot primer sodelovanja različnih institucij (Muzej novejšje zgodovine, Slovenski šolski muzej, Zavod za šolstvo, Pedagoška akademija, Zgodovinski arhiv Ljubljana itd.) so tekmovanja mladih zgodovinarjev, ki jih te institucije organizirajo in kjer avtor vidi veliko priložnost za pridobivanje novega gradiva. Predstavi nam teme, ki so se skozi štiriindvajsetletno tekmovanje že zvrstile. Ob vsakokratnem tekmovanju šolarji zberejo ogromno zanimivih virov. Veliko ga morajo po končani akciji vrniti lastnikom, manjši del gre v muzeje ali arhive, največ pa ga ostane pri mentorjih za šolske zbirke. Avtor se zaveza za prevzem teh zbirk v muzeje ali arhive, kamor tudi sodijo.

Zbirateljstvo pa ni le pridobivanje predmetov iz kulturne dediščine, temveč je to, kot nas v naslednjem prispevku pouči Aleš Gačnik, "umetnost, znanost in filozofija". Fenomen zbirateljstva razčleni na različna življenjska obdobja, od predšolske do adolescence. Rezultat zbiranja so zbirke. Mnenja je, da je prav, če imajo šole, ali celo razredi svoje lastne zbirke, vendar morajo imeti svoj namen in biti urejene ter varne. V pomoč svetuje, kako bolje izkoristiti možnosti razstavišč s stalnimi in občasnimi razstavami na osnovnih in srednjih šolah.

Kako pa zgleda zbirateljstvo in razstavna dejavnost v praksi, na Srednji trgovski šoli v Mariboru, pa izvemo iz prispevka Igorja Vodnika tamkajšnjega profesorja zgodovine, zbiralca, mentorja in organizatorja zgodovinskih razstav, ki jih pripravljajo že od leta 1984. Obdelali so že vrsto zanimivih tem. Gotovo bi bila katera med

* Predstavitve zadnjih štirih zvezkov Šolske kronike so se 22. maja 1996 na sedežu ZRS, Koper udeležili uredniki dr. Andrej Vovko, Branko Šuštar in Mateja Ribarič.

njimi vredna tudi posnemanja.

Tudi zbiranje razglednic sodi med razširjene in še vedno popularne zbirateljske strasti. Pozornost Milana Škrabca so pritegnile stare razglednice, ki pripovedujejo o šolah. Petnajstim objavljenim razglednicam dodaja tudi osnovne podatke o šoli ali dogodku, ki ga posnetek predstavlja. Naj omenim razglednice šole v Šturjah (Ajdovščina) iz 1901. leta, vzgajališča ubožnih šolskih sester notredamk v Trnovem (Ilirska Bistrica) iz 1907. leta in šolo v Idriji iz leta 1904.

Med članki in razpravami Mojca Peček v prispevku z naslovom Šola kot sredstvo za rekonstitucijo družbenih odnosov analizira vzroke za nastanek javne šole pri nas. Dokazuje, da šola ni nastala zgolj zaradi potrebe oblasti (posvetne ali cerkvene) po učinkovitejšem družbenem nadzoru, temveč tudi zaradi posameznikove želje po uveljavljanju in vključevanju v družbo ter zaradi njune vzročne prepletenosti.

Drugi članek v tem sklopu, ki ga je prispevala Saša Serše, obravnava obrtno nadaljevalne šole na Kranjskem v obdobju od 1872 do 1918.

Monika Govekar v svojem prispevku opredeljuje pomen nacionalne vzgoje v šolstvu na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja. Obravnava prizadevanja zavednih Slovencev za uveljavitev slovenske nacionalne vzgoje v šolah nasproti germanizacijskemu pritisku avstrijske države.

V prispevku Avstrijska statistika in gimnazije na Slovenskem 1881-1913 Elizabeta Hriberšek Balkovec predstavlja posamezne gimnazije z osnovnimi podatki o njihovem delovanju ter statistične podatke o številu dijakov, profesorjev, o višini šolnine, o štipendijah ipd. Zajema tudi gimnazije, ki so jih obiskovali slovenski dijaki in so danes zunaj državne meje. Med primorskimi so obdelane tri gimnazije v Trstu, in sicer prva z nemškim učnim jezikom, ki jo je obiskovalo povprečno 450 dijakov, med katerimi so bili približno v enakem številu zastopani dijaki italijanske, slovenske in nemške narodnosti. V ostalih dveh tržaških gimnazijah so prevladovali dijaki italijanske narodnosti, drugih dijakov, med njimi tudi slovenskih, je bilo zanemarljivo malo. Gimnazijo z nemškim učnim jezikom v Gorici, ki je bila v šolskih letih 1911/12 in 1912/13 razdeljena v tri enote (nemški, slovenski, italijanski), v vsaki so imeli svoj učni jezik, je obiskovalo največ slovenskih, povprečno 227, 198 italijanskih in 49 nemških dijakov. Obravnavana je tudi gimnazija v Kopru, kjer je pouk do 1883/84 potekal v nemščini, nato pa v italijansčini. Tudi tu je bilo slovenskih dijakov zelo malo.

Članek Ivanke Zajc Cizelj obravnava odnos socialne demokracije do osnovne šole konec 19. stoletja. Jugoslovanska socialdemokratska stranka (ISDS), ustanovljena leta 1896, je delovala v slovenskih deželah, Istri in Dalmaciji, zgledovala pa se je po avstrijski socialni demokraciji. Zavzemala se je za uvedbo maternega jezika v šole in odpravo cerkvenega vpliva v njih.

O zasebni deški ljudski šoli v salezijanskem zavodu na Rakovniku v Ljubljani govori prispevek Bogdana Kolarja. Šola je delovala med letoma 1902 in 1924, vključevala pa je gojence, ki zaradi konfliktov z okoljem niso imeli možnosti, da bi se šolali v rednih ustanovah.

Prispevek Tatjane Hojan govori o nadaljnjem šolanju učiteljstva od 1918. do 1928. leta. Članek se seveda nanaša na tisti del slovenskega ozemlja, ki je bil vključen v prvo Jugoslavijo. Sledi precej obsežna razprava Ivana Križnarja o nemškem šolstvu na Gorenjskem med letoma 1941 in 1945. V naslednjem članku Mitja Ferenc prikazuje usodo osnovnih šol na nekdanjem nemškem jezikovnem območju na Kočevskem, potem ko se je 1941/42 od tam odselila večina nemškega prebivalstva.

V vsebinskem sklopu Prispevki in šolski zapisi se v prvem prispevku seznanimo z jubileji šol v letu 1996, katerih pregled vsako leto pripravlja Slavica Pavlič. Omenim naj devetdesetletnico meščanske šole v Postojni, stoletnico šole v Biljani v Brdih, stoletnico začetka poučevanja na Erzeltu in Srednji Trebuši.

Judita Šega v prispevku z naslovom "Kako imenitno delo je otroke odgojevati" prinaša kratko biografijo avtorja citata Slavka Flisa, ki ga je izbrala za naslov Slavka Flisa, ter njegova tri razmišljanja o nujnosti permanentnega izobraževanja učiteljev, o načinih poučevanja maternega jezika ter o pomenu in značilnostih domačih nalog.

Kroniko petrazredne ljudske šole v Postojni za leta 1900 do 1910 v prispevku objavlja in obravnava Alenka Borjančič. Olga Pivk pa obravnava izobraževanje odraslih v nekaterih ljubljanskih društvih do leta 1918. O razvoju gimnazije Celje-center in njenem delu od 1948. leta do danes govori prispevek Jožeta Škorjanca.

Ob 25. srečanju mladih raziskovalcev zgodovine je Slovenski šolski muzej pripravil razstavo, Prvenka Turk, dolgoletna sodelavka komisije, pa s prispevkom predstavlja njihovo delo z mladimi raziskovalci. Bronica Golobranc-Zakonjšek predstavlja prvi otroški muzej, ki so ga odprli v sklopu Muzeja novejšje zgodovine v Celju in ga poimenovali po Hermanu Celjskem "Hermanov hram".

V sklopu prispevkov, ki govorijo o muzejskem delu, izvemo kaj vse so strokovni delavci oziroma posamezni oddelki v Slovenskem šolskem muzeju v preteklem letu naredili, dobimo pa tudi informacijo o dejavnosti Hrvaškega šolskega muzeja v Zagrebu, kakšni so otroški muzeji po Evropi in se enkrat o otroškem muzeju v Celju, sledijo poročila z dveh mednarodnih simpozijev s področja šolstva in izobraževanja ter prispevek na temo 50 let matematičnih učbenikov Državne založbe Slovenije.

Šolsko kroniko zaključujejo poročila in ocene, med njimi tudi o knjigi Minke Lavrenčič Pahor Primorski učitelji 1914-1941.

K tej številki Šolske kronike je izšla tudi priloga, sedemindvajset strani obsegajoč katalog, namenjena

predstavitvi Slovenskega šolskega muzeja na šestem mednarodnem simpoziju šolskih muzejev in šolskih zgodovinskih zbirk v Rostocku v Nemčiji, ki je potekal julija 1995 (o simpoziju poročilo v Šolski kroniki). Iz kataloga, ki je pisan večinoma v angleškem jeziku, dobimo osnovno informacijo o Slovenskem šolskem muzeju, nato sta v njem objavljena dva prispevka, ki sta ju imela na simpoziju Branko Šuštar in Jože Ciperle. Prvi je predstavil Šolsko kroniko za obdobje od 1992 do 1995, drugi pa zgodovino slovenskih abecednikov. Sledi še nekaj povzetkov iz Šolskih kronik, in sicer Mateje Rbarič o slovenskem šolstvu v Argentini in v Avstraliji, Darka Friša o slovenskih župnijskih osnovnih šolah v Ameriki od 1895 do 1941 ter delna bibliografija iz prejšnjih Šolskih kronik in načrtovanja novih objav.

Vlasta Tul

Andrej Vovko: "MAL POLOŽI DAR DOMOVINI NA ALTAR". Portret slovenske narodnoobrambne šolske organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda 1885-1918, Slovenska Matica v Ljubljani, 1994, 238 strani

V spremni besedi avtor pove, da je delo, "nekoliko skrajšan in predelan tekst glavnega dela doktorske disertacije, obranjene na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani leta 1992 pred komisijo, ki so jo sestavljali predsednik in mentor prof. dr. Janko Pleterški, dopisni član SAZU, prof. dr. Vasilij Melik in prof. dr. Peter Vodopivec".

Spremni besedi sledi uvod, v katerem prikaže delovanje Družbe v dveh njenih osnovnih organizacijskih sklopih, v "podarjevalnem" in "zbiralnem". V prvem je Družba imela lastne zasebne otroške vrtce in osnovne šole in dajala finančno podporo slovenskim javnim in zasebnim šolam, slovenskim učiteljem in dijakom. V drugem, zbiralnem, pa je delovala izključno od podpor, volil in daril pod svojim geslom "Mal položi dar...". V ta del se je stekal denar od vesellic, plesov in drugih dobrodelnih prireditev.

Pri poglavju *Viri in literatura* pa avtor navaja vse dostopno in pregledano arhivsko gradivo, od arhivov Družbe do Vestnikov in Koledarjev, časopisov, kjer mu "dajejo najbolj jasno sliko zapisniki vodstva CMD v katerih zasledimo marsikatero nesporazume in spore". Pred prikazom ustanovitve in delovanja Družbe je Vovko pod naslovom *Zasebna šolska društva* najprej podal zgodovinski okvir, v katerem je začela delovati Družba, in zakaj je sploh prišlo do njene ustanovitve. V tem obdobju se ni mogel izogniti omembi avstrijskega osnovnošolskega zakona iz leta 1869, ki je glede učnega jezika na osnovnih šolah dajal prednost "zgodovinskemu narodu". Te narodnostne krivice so bile zlasti vidne na

Tržaškem z nastopanjem italijanskih nacionalističnih krogov pri ustanovitvi slovenskih šol v samem mestu Trstu.

Nadalje prikaže delovanje dveh raznarodovalnih družb, nemške zasebne šolske organizacije *Deutsche Schulverein*, ki je bila ustanovljena leta 1880 na Dunaju, in italijanske šolske "obrambne" družbe *Pro patria* in po njeni ukinitvi *Lega Nazionale*.

Obe družbi sta preko staršev in z obljubami privabljal otroke v svoje ustanove, otroške vrtce in osnovne šole. V odgovor na potujčevanje so na Gorškem ustanovili politično društvo Sloga, ki je odpiralo in podpiralo zasebne slovenske šole. Društvo Šolski dom, ustanovljeno leta 1897, je bilo nadaljevanje delovanja Sloge na šolskem področju. Ustanovljena je bila tudi družba sv. Cirila i Metoda za Istru, ki je nastala kot odgovor na krivice na področju javnega šolstva v Istri in Kvarnerju.

V poglavju *Družba sv. Cirila in Metoda* avtor poudari namen ustanovitve Družbe v času, ko je bil ogrožen slovenski živelj ob meji. Pobudo za njeno ustanovitev leta 1885 je dal župnik Ivan Vrhovnik ob praznovanju 1.000 obletnice Metodovega rojstva z motom Osnujmo si šolsko družbo sv. Cirila in Metoda kot nadstrankarsko organizacijo. Delovanje Družbe je avtor razdelil v dva dela, do leta 1907 in od 1907 do 1918. Leto 1907 je pomenilo prelomnico, prišlo je do razcepa in prevlade liberalcev, zato so katoliško usmerjeni člani Družbo zapustili. V tem obsežnem poglavju je avtor v podrobnosti prikazal delovanje Družbe, njenih članov, skupščinskih sej ter sporov.

V drugem delu je poudarek na finančnem poslovanju, vlogi nabiralnikov, družbenih publikacijah, založništvu družbenega blaga, pregledu članstva in prispevkov med leti 1885 in 1918 ter poklicni sestavi podružničnih odborov v navedenih letih.

Sledi obširno poglavje podružnic širom po Kranjskem, Štajerskem, Koroškem, Gorškem, Tržaškem in v Slovenski Istri s pregledom članstva, njihovih prispevkov in poklicne sestave. Podružnice na Tržaškem so dosegle največji uspeh. Čeprav so bile številčno šibke, so v primerjavi z drugimi podružnicami zbrale veliko denarja. Avtor ugotavlja, da je imela družba na Tržaškem "velik uspeh", podružnica v Slovenski Istri pa je bila njena "sramota", ta je na račun tržaške podružnice zavestno zanemarjala delovanje na svojem področju.

Naslednja poglavja pojasnjujejo razmerje Družbe do drugih društev in strank: do šolskih sester, Slovenskega šolskega društva, slovenskih izseljencev, do liberalcev, slovenskega katoliškega tabora in slovenske socialne demokracije.

Na koncu je avtor ob sklepnih mislih podal svoja razmišljanja, da je kljub političnim in strankarskim spopadom Družba pri svoji dejavnosti dosegla pomembne in vidne rezultate. Knjiga dr. Andreja Vovka je prikaz zasebne šolske organizacije, ki je na celotnem slovenskem ozemlju skrbela za ohranitev slovenskega jezika v času, ko je bil slovenski narod pod hudim gospodarskim